

Fecha de recepción: 17/03/23

Fecha de aceptación: 29/05/23

Reseña

Ressenya de *The Aesthetics of Melancholia: Medical and Spiritual Diseases in Medieval Iberia*

Book Review of *The Aesthetics of Melancholia: Medical and Spiritual Diseases in Medieval Iberia*

Citació: RIVERO-NAVARRO, Sergi (2024), «Ressenya de *The Aesthetics of Melancholia: Medical and Spiritual Diseases in Medieval Iberia*», *Revista de Cancioneros Impresos y Manuscritos*, 13, pp. 204-208. <https://doi.org/10.14198/rcim.2024.13.11>

Sergi Rivero-Navarro

University of North Carolina, Wilmington

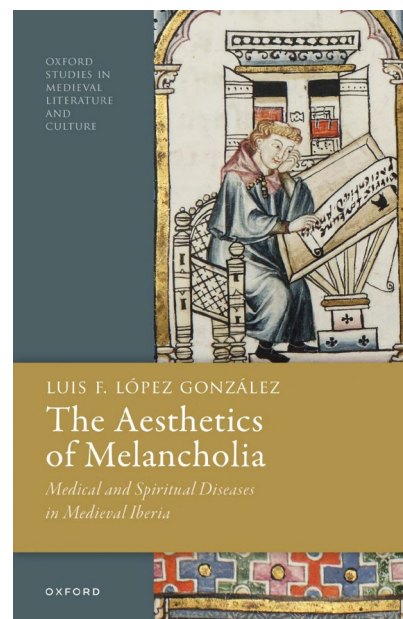
riveronavarros@uncw.edu

<https://orcid.org/0000-0003-1028-0715>

Luis F. López González, *The Aesthetics of Melancholia: Medical and Spiritual Diseases in Medieval Iberia*, Oxford, Oxford University Press, 2022, 259 pp. ISBN 978-0-19-285922-8

Resum

El llibre *The Aesthetics of Melancholia: Medical and Spiritual Diseases in Medieval Iberia*, del professor Luis F. López González i que acaba de publicar Oxford University Press és un estudi acurat que ressegueix la influència de la teoria dels humors i, en particular, de la malaltia de la malenconia als textos de tres autors canònics de la literatura medieval castellana: Alfonso X, Don Juan Manuel i Juan Ruiz. La tesi principal d'aquesta obra, que l'autor argumenta de forma convincent, és que la incorporació d'explicacions naturals a l'origen de les malalties dins dels textos dels segles XIII i XIV estudiats en el llibre, contribuï al desplaçament gradual del marc mental teocràtic de la societat medieval cap un altre de més humanista i científic que predominarà durant el Renaixement.

Conflicto de intereses: El autor declara no tener conflicto de intereses.

Licencia: Este trabajo está sujeto a una licencia de Reconocimiento 4.0 Internacional de Creative Commons (CC BY ,4.0). <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

© 2024 Sergi Rivero-Navarro

Paraules clau: malenconia; malalties; medieval; teoria dels humors; literatura castellana; Humanisme

Abstract

Dr. López González' recent book, *The Aesthetics of Melancholia: Medical and Spiritual Diseases in Medieval Iberia*, published by Oxford University Press, is a thorough examination of the influence of humoral theory and, more specifically, of melancholy on the texts of three canonical authors of the Medieval Castilian Literature: Alfonso X, Don Juan Manuel, and Juan Ruiz. López González' main thesis, which is convincingly argued, is that the incorporation of natural explanations for the origin of illness in the literary texts of the three 13th and 14th centuries authors, contributed to the gradual replacement of a theocratic mental framework with a more humanistic and scientific one, a framework that characterizes the Renaissance.

Keywords: melancholia; diseases; medieval; humoral theory; Castilian literature; humanism

A l'alta Edat Mitjana, Guillem d'Ockham (c. 1287-1347) va tenir el mèrit de qüestionar aquella síntesi entre la raó i la fe que tant desitjava Tomàs d'Aquino. L'anglès argumentà que, donat que els dos àmbits representen esferes de coneixement diferents, no era possible accedir ni demostrar els continguts associats a cadascun d'aquests dos contextos amb les facultats de l'altre. És a dir, que no era possible demostrar racionalment qüestions tals com l'existència de Déu o de la immortalitat de l'ànima, que rauen exclusivament en una creença basada en la fe. I de forma inversa, que tampoc podien emprar-se categories adscrites a l'àmbit de la fe per explicar aspectes de la realitat natural, que sols poden ser copsats pels sentits i la raó. Amb la seva distinció entre raó i fe, el que va aconseguir Ockham fou separar la teologia de les ciències, alliberant a aquestes últimes de la influència dels dogmes religiosos. Els raonaments de Guillem d'Ockham evidenciaven un canvi de paradigma que reflectia la transició des d'una societat teocràtica cap a una altre d'humanista, on la raó substituïa la religió per a explicar la realitat sensible. No serà aquest l'únic exemple ni tampoc el primer d'aquest transcendental canvi de perspectiva.

El llibre que examinem aquí, *The Aesthetics of Melancholia: Medical and Spiritual Diseases in Medieval Iberia*, escrit per Luis F. López González i publicat per la prestigiosa Oxford University Press, té el mèrit de resseguir les primeres instàncies d'aquest canvi de mentalitat als textos literaris d'autors canònics del regne de Castella, escrits entre el segle XIII i el XIV. L'autor posa de relleu l'inici d'aquesta transició d'una societat teocràtica cap a una altra d'humanista a través de les interpretacions que rep la malaltia de la malenconia i la teoria dels humors en el context literari.

No està completament clar l'origen de la teoria mèdica dels quatre humors però sí es sabut que va ser sistematitzada per pensadors de l'antiga Grècia, encara que fou Hipòcrates qui va suggerir que els humors conformen els quatre fluids corporals presents,

entre d'altres, a l'esser humà: la sang, la bilis groga, la flegma i, per últim, la bilis negra. El temperament o personalitat de cada persona venia definit per la preeminència moderada d'un d'aquests humors sobre els altres, donant com a resultat individus flegmàtics, colèrics, sanguinis o malenconiosos. Per altra banda, l'excés o la mancança extrema de qualsevol d'aquests humors es considerava l'origen de les malalties. Posteriorment, Galè (129-201 d. C.) s'encarregarà d'establir un vincle entre les qualitats de cada humor (càlid, fred, humit o sec) amb la qualitat de la malaltia. La teoria humoral va ser adoptada pels metges de la Grècia i la Roma clàssiques i del món islàmic. A Occident va perdurar com a teoria preeminent del cos humà fins ben entrat el segle XVI, període fins el que es van seguir estudiant autors clàssics i medievals como Hipòcrates, Galeni, ar-Razi, Avicenna, Averroes, Maimonides, Ramon Llull o Arnau de Vilanova, entre d'altres.

En el context de la península ibèrica, l'autor ens recorda que, per exemple, a la corona catalano-aragonesa, ja des del regnat del rei Jaume II (1267-1327), els metges amb els seus estudis mèdics i científics impactaren en la consciència col·lectiva de la classe noble, fent possible que els sistemes de pensament científic provinents de les cultures gregues i àrabs acabessin plenament assimilats dintre de la cultura i la societat llatinitzada (p. 2). Es més, la presència de llibres mèdics en les biblioteques particulars no sols de nobles sinó també de burgesos rics, o la menció de conceptes mèdics incorporades a obres literàries no científiques posen de manifest l'interès dels diferents àmbits de la societat per adquirir un coneixement mèdic bàsic pel cap baix.

En qualsevol cas, el llibre que ens ocupa no es fixa en obres literàries medievals que incorporen termes mèdics en general, sinó que es centra en la teoria dels humors i, de forma particular, en la malaltia de la malenconia. En l'opinió de l'autor, aquesta malaltia té una responsabilitat especial a l'hora d'explicar el canvi des d'una perspectiva teocèntrica a una altra d'humanista. En efecte, la cultura ibèrica dels segles XIII i XIV sembla donar-li a la malenconia una atenció especial i la raó d'això podria ser que aquesta és considerada com una afecció del cos però amb poder per alterar també tant la ment com l'esperit. El mateix Hipòcrates associava l'*humor melancholicus* a condicions cròniques de por, tristor i bogeria i, ja al segle XIII, Arnau de Vilanova apuntava a la tristor —un dels subtipus de la malenconia— com causant de desordres psicològics capaços de conduir a la bogeria.

En conseqüència, la malenconia seria una malaltia especialment temuda pels homes i dones de l'Edat Mitjana perquè era capaç de destruir no sols el cos, sinó també la salut mental i, en el pitjor dels casos, la de l'ànima. L'autor de *The Aesthetics of Melancholia* detecta aquesta preocupació per les nombroses vegades que apareix referenciada aquesta malaltia als textos literaris peninsular dels segles XIII i XIV. Així, la «hyperawareness of melancholia and its various types» que López González observa en la societat d'aquells temps el permet, per un cantó, posar en entredit la noció tradicional que considera el Renaixement com l'època daurada de la malenconia i, per l'altre, centrar els seus esforços investigadors exclusivament en aquest humor/malaltia resseguint-lo en diversos textos de tres autors fundacionals de la Castella medieval: el rei Alfonso X, Juan Manuel i Juan Ruiz (p. 17).

Un dels encerts del llibre és que no divideix els capítols en funció dels autors i els seus textos sinó en relació als diversos subtipus de malenconia considerats. Així, la primera part, que inclou els dos primers capítols, es centren en l'estudi del tipus de bogeria resultant de la combustió de la bilis negra i la conseqüent atròfia del ventricle que allotja la facultat de la fantasia. Els vapors al·lucinògens que desprèn dita combustió porten als

malalts d'aquest subtipus de malenconia a creure's que són algú que realment no són, ja sigui una altra persona, una divinitat, un animal o, inclús, un objecte.

La segona part del llibre es centra en la condició mortal de la ràbia, un mal melancòlic que, segons l'autor del llibre aquí ressenyat, ha estat sovint passada per alt pels estudiosos de la literatura medieval. Els capítols 3 i 4, que conformen aquesta segona part, es centren respectivament a revisar representacions d'aquest subtipus a cinc de les *Cantigas de Santa María* d'Alfonso X i a un dels *exempla* recollits al *Conde Lucanor*, de don Juan Manuel.

I si la segona part del llibre buscava compensar la poca atenció que havia rebut un dels subtipus de malenconia per part dels acadèmics, la tercera, per contra, investiga una de les manifestacions malenconioses més populars a la literatura: el mal d'amors. A través dels capítols 5 i 6 es ressegueix aquesta temàtica a les *Cantigas* d'Alfonso X, així com al *Libro de buen amor*, de Juan Ruiz. La lectura aquests dos capítols posa de relleu, a més, el contrast entre el tractament del mal d'amors en la col·lecció Mariana i el que en fa Juan Ruiz. Així, Alfonso X destaca els efectes negatius del mal d'amors, com la distímia (una forma lleu de depressió), la anhedonia (disminució o desaparició de la capacitat per experimentar plaer) o, inclús, la condemna espiritual i la mort. I Juan Ruiz, per la seva part, aprofita per justificar i reivindicar la malaltia d'amor (*amor hereos*) de la seva persona literària com a resultat de la combinació de la seva complexió humoral de geni malenconiós i de la influència dels astres.

La quarta part estudia la *acèdia* o malenconia religiosa, una malaltia espiritual associada amb la falta de fe que, si bé inicialment es creia que era sols una malaltia d'anacoretes, afectava tant a religiosos com a seculars. Aquesta part l'obre el setè capítol amb les *Cantigas*, mentre que el vuitè busca a *El Libro de buen amor* les manifestacions d'aquest vici. Finalment, el novè capítol tanca l'anàlisi dels textos principals considerats en *The Aesthetics of Melancholia* examinant la cantiga 188 i un tipus de mal d'amors de caire místic, similar al de l'estimada del bíblic *Càntic dels càntics* i del *Llibre d'Amic e Amat*, de Ramon Llull.

A les conclusions, que porten per títol «Medical Theory and The Emergence of Humanistic Culture», López González argumenta convincentment que l'interès dels autors per mostrar als textos estudiats tota una sèrie de causes físiques, símptomes i efectes de les diferents formes de la malenconia contribueixen des de l'àmbit literari a soscar tant les explicacions supranaturals a un fenomen natural com es una malaltia física o mental com la creença teològica que les dolences eren efecte de la intervenció directa de Déu —o, per contra, d'agents diabòlics—: «In many of the tales analyzed or referenced in this study, therefore, humoral distempers —not God— activate physiological diseases and depressive mental states» (p. 229).

L'autor, de totes maneres, s'assegura de deixar clar que l'intent de proveir d'una sèrie de eines hermenèutiques per entendre les malalties d'acord amb criteris clínics no significa que les societats medievals deixessin de ser teocèntriques i teocràtiques. De fet, López González ens recorda que no pocs en aquella època tractaren de compatibilitzar ciència i fe argumentant que la manipulació dels humors era la manera a través de la qual Déu exercia la seva potestat d'induir les malalties —o la seva cura— en els éssers vius.

Però més enllà de la tesi principal al voltant de la qual gira aquest llibre —a saber, que el tractament literari de la malenconia contribueix a promoure un canvi de paradigma a la societat de l'edat mitjana—, a les conclusions també hi trobem una altra idea altament interessant: que els textos dels autors estudiats a aquest llibre es converteixen en si

mateixos en remeis per certes manifestacions de la malenconia. Així, la creació poètica i literària esdevé una fórmula per mitjà de la qual autors i lectors alliberen tensions psicològiques i ansietats existencials provocades per la inestabilitat de la vida política, la pobresa rampant, la fragilitat humana o la brevetat de la vida, entre d'altres raons. Els llibres, doncs, esdevenen mecanismes de catarsi amb els quals és possible evitar o curar el temut vici de l'acèdia, resultant d'abandonar-se a la ociositat, a l'apatia i l'auto-indulgència davant del sofriment (p. 232).

Per finalitzar aquesta ressenya cal dir que estem davant d'un llibre exhaustiu i seriós que analitza amb rigor la representació de la malenconia en els textos de tres figures literàries canòniques de la edat mitjana. L'únic retret que se li podria fer a aquesta obra és el fet que centri la seva atenció en tres autors medievals castellans que, per molt prominents que siguin, no representen totes les cultures coexistents a la Península Ibèrica. Això sí, aquesta absència es compensa, en certa manera, posant els textos analitzats en diàleg amb una munió de referències literàries, històriques i socials que van més enllà del àmbit castellà i que faciliten al lector la comprensió d'un tema tan suggeridor com és el de la malenconia.